

הרשות השופטת

תפקידה של הרשות השופטת הינו לפרש את החוק לאור עקרונות שיטת המשפט. על מנת שתוכל מלא את תפקידה זה, על הרשות השופטת להיות נייטרלית ועצמאית.

הרב עובדיה יוסף הוא דיין בבית הדין הרבני הגדול, ובמקביל מכהן גם כחבר "מועצת חכמי התורה", שהיא הגוף העליון של מפלגת ש"ס המיוצגת בכנסת. העתירה הוגשה כנגד פעילותו של הרב עובדיה בגוף זה.

ביסוד שיטתנו המשפטית עומדת רשות שופטת עצמאית ובלתי תלויה. עצמאותה ואי תלותה של הרשות השופטת תורמים להבטחת הגינות במשפט, והיא גם מסייעת לרשות השופטת לקיים אותה "בקרה ואיזון" המונחים ביסוד עקרון הפרדת הרשויות. בלא אמון הציבור לא תוכל הרשות השופטת לפעול. הצורך באמון הציבור אין פירושו הצורך בפופולריות, אלא הצורך להבטיח אימון פירושו הצורך לקיים את תחושת הציבור כי ההכרעה השיפוטית נעשית באופן הוגן, אובייקטיבי, ניטרלי, ללא נטיה, וכי לא זהותם של הטוענים אלא משקלם של הטוענים - הוא שמכריע את הדין. צורך זה אינו מתמקד אך בפעולתו של השופט על כס המשפט, אל משתרע על מכלול התנהגותו של השופט, בבית המשפט ומחוצה לו. התנהגות המותרת לכל אזרח, עשוי שתהא אסורה על השופט, שכן יש בה כדי לפגום באמון הציבור במערכת השיפוט. מובן כי אין לעבור מקיצוניות לקיצוניות. אין לבנות חומה בין השופט לבין החברה בה הוא פועל, שהרי השופט הוא חלק מעמו. הוא רשאי כמובן למלא תפקיד ממלכתי, אך בעשותו כן עליו להגביל עצמו אך לאותן פעולות שאינן פוגעות באמון הציבור במערכת השיפוט.

שופט הנותן עצה בבעיה פוליטית, המוצגת לו על ידי אנשים או גופים פוליטיים, פוגע עמוקות באמון הציבור במערכת השיפוט. הציבור בישראל מצפה לכך כי השופט יהא מחוץ למסגרת הפוליטית, וכי הוא יימנע מכל הבעה שיש בה גוון פוליטי. בעל דין שדעותיו הפוליטיות נוגדות את אלה שהובעו על ידי השופט לא ירגיש עצמו שווה בין שוים. לא יעלה על הדעת כי שופט יענה לפנייתה של מפלגה פוליטית, ויתן לה עצה פוליטית. התשובה עצמה משבשת את תפיסות היסוד הקונסטיטוציוניות. שופט הנענה לפנייה שכזו פוגע באמון הציבורי במערכת השיפוט, ובמרקם חייה של חברה דמוקרטית. קיימת חשדנות מסויימת בין הזרמים הפוליטיים השונים, ולכן על השופט להיות מנותק מהפעילות הפוליטית - מפלגתית במדינה.

המסגרת הנורמטיבית לגבי שופט זהה לזו הקיימת לגבי דיין. עקרונות היסוד החלים לענין שופטים הם החלים גם לענין דיינים; הדיין כמו השופט הוא חלק מהרשות השיפוטית. אין הוא בורר בין צדדים הפונים אליו מרצונם הם. הוא פועל מכוח חוק המדינה, וסמכותו משתרעת על כל הציבור, על גווניו, דעותיו והשקפותיו. כמו שופט, גם דיין, נהנה מאי תלות ועצמאות בעניני שפיטה. כמו השופט, גם הדיין צריך להבטיח בפעולתו את אמון הציבור בשיפוט. מכאן, שכשם ששופט אסור בפעילות פוליטית בכלל, ובמתן עצות פוליטיות לגופים פוליטיים בפרט, כך גם דיין אסור בכך.

אמנם, תנאי מוקדם להיות אדם דיין שיהא רב, אך מכאן לא נובע כי כל פעילות המותרת לרב, מותרת גם לדיין. משנתמנה אדם להיות דיין עליו להמנע מכל אותן פעולות שהדיינות אוסרת עליו, גם אם הרבנות מתירה זאת. דיין כמו שופט אינו רשאי לעסוק בפעילות פוליטית, ואינו רשאי ליתן עצות בעלות אופי פוליטי לאנשים או גופים פוליטיים הפונים אליו. התנהגות כזו פוגעת באמון הציבור ברשות השופטת, אשר הדיינים נמנים עליה, והיא אינה תואמת את מעמדו של דיין בישראל. העתירה מתקבלת.

העותרת היא בעלת מפעל בתחום שיפוטה של המשיבה 1, אשר החליטה כי שיעור הארנונה לגבי מבני תעשייה ומלאכה מעל ל-50 עובדים יהיה 3,000 שקלים למ"ר, בעוד ששיעורה לגבי שאר מבני תעשייה ומלאכה יהיה 800 שקלים בלבד למ"ר. מכאן העתירה.

לפי פירושו לפקודת העיריות, נתונה הסמכות להטיל ארנונה כללית בתחומי המועצה בידי המועצה המקומית באישור השר. התייחסות זו לשר הפנים טבעית היא, שכן בית הקיבול לרפורמה הוא פקודת העיריות [נוסח חדש], ובמסגרתה של זו יש מעמד, לעניין ארנונות, רק לשר הפנים. יצויין כי הלשון שנקט שר הפנים בצווים החדשים אינה מזכירה במפורש את הממונה ואינה מבטלת במפורש את הצורך באישורו לעניין ארנונות. מכאן שרק טבעי כי מועלה הספק, שמא ביקש שר הפנים אף הפעם להכפיף את סמכות המועצה להטיל ארנונה לסמכות האישור של הממונה. עוצמתם של שני קשיים אלה גוברת, אם נביא בחשבון כי לפי לשון הצווים החדשים הרי שהם מבטלים למעשה דרישה המצויה בפקודה, שהיא חקיקה ראשית.

בעינינו ניתן לפרש את לשון החקיקה, על רקע מטרתה, בשתי דרכים שונות. כמובן, אין להחליט בעניין זה בדרך שרירותית, ויש לשקול בסבירות. נוצר כאן, בדומה לתחומי המשפט המינהלי, מיתחם של סבירות שיפוטית. בתוך המיתחם פנימה מצויות מספר אפשרויות, אשר השופט הסביר רשאי לבחור ביניהן. שני שופטים סבירים עשויים להגיע לתוצאות שונות. ואולם מתן הסמכות לשר היא האפשרות הנכונה, כנגזר משיטתנו המשפטית.

יש לתת משקל נכבד למטרת החוק ולתכליתו, כלומר יש ליתן ללשון החוק אותנו פירוש, המגשים את מטרתו. בעתירה שלפנינו יש לנו נתונים מספיקים באשר לתכלית החקיקה, שהיא להעניק לשלטון המקומי אוטונומיה מהשלטון המרכזי בגביית ארנונות. בעיריות משמעות הדבר העדר הצורך באישורו של שר הפנים. במועצות מקומיות יתכן כי משמעות הדבר העדר הצורך באישורו של שר הפנים והממונה על המחוז. אמנם יתכן כי ביסוד החוק עומדת ההנחה, כי ניתן לסמוך פחות על מועצה מקומית מאשר על עירייה. אך כיצד ניתן להסביר את התופעה, כי מאז הצווים החדשים שוב אין ניתן אישור לארנונות החדשות? האין משתמעת מכאן ההנחה, כי הרשות המקומית חופשית להעלות את הארנונה הכללית בלא פיקוח השלטון המרכזי, פרט לאישור סופי מן השר?

אילו כל שנתכוונו לו הוא ביטול הצורך באישור שר הפנים, לא היה צורך בקביעתו של סעיף 23 לחוק המתקן, כי הוראות צו הכינון יבואו "על אף האמור בפקודת המועצות המקומיות". שלילת הצורך באישור השר להחלטתה של מועצה מקומית ניתנת להשגה ללא הסמכה שכזו, שכן די בתיקון הצו המקורי מכוח הסמכה בפקודה עצמה. הסעיפים 14 ו-15 לפקודה מנוסחים בצורה רחבה, ומבחינת תוכן ההחלטה נראה, כי די בהם כדי לאפשר את הרפורמה, שהחוק המתקן הכניס בהטלת ארנונות. מטרת החוק לא הייתה להבחין בין עיריות לבין מועצות מקומיות, אלא להעניק אוטונומיה לרשות המקומית מפיקוח השלטון המרכזי בכל הנוגע להטלת ארנונה ומכאן שיש לבחירה באפשרות שנראית כראויה.

אין לנו לחפש בהיסטוריה החקיקתית את עמדתו של חבר-כנסת זה או אחר. הפנייה להיסטוריה החקיקתית באה כדי לעמוד על מגמות היסוד, העומדות במהותה של החקיקה. אך טבעי הוא, כי בהצעת החוק ובדברי הכנסת יימצאו נתונים בעניין זה, שכן אין חקיקתו של החוק עניין מקרי;

החוק הוא יצירה תכליתית, הבאה להגשים מדיניות. אולם ההיסטוריה החקיקתית אינה חזית הכול. החוק הוא רעיון חי, המשתנה על-פי נסיבות הזמן והמקום, לשם הגשמת מטרתו.

יצויין כי מקום שפסק-דין קודם של בית-משפט זה אינו נכון, יש לסטות ממנו. לא כן במקום שפסק הדין הקודם בחר באופציה אפשרית. נהפוך הוא : יש להתחשב בעצם בקיומו של התקדים, שכן יבכר כל שופט, ובצדק, הכרעה בהתאם לתקדימים על פני הכרעה אחרת, גם אם אינה מחייבת אותנו כלל וכלל. גישה זו נובעת מהצורך להבטיח ביטחון ויציבות ומתוך הכרה. כי יש להגשים ציפיות סבירות של בני הציבור, המבססות עצמן על פסיקתו של בית המשפט. כמובן, יתכן שהאפשרות שנבחרה גורמת לתקלות שלא נצפו מראש. ייתכן כי קיימים נימוקים שבמדיניות משפטית להעדיף את האפשרות האחרת. אך בהעדר נימוקים שכאלה, הרי שבין אמת לאמת - יציב עדיף. בפרשה שלפנינו קיימות שתי אפשרויות "נכונות", ולכן יש להמשיך בהלכתו הקודמת של בית-משפט זה.

במשך כל התקופה שמאז הצווים הקודמים לפני כ-18 שנה הניחו הכול, כי אישורו של הממונה אינו נחוץ. אם תתקבל הגישה ההפוכה משמעות הדבר היא, כי כל חוקי העזר מאז שנחקקה פקודת העיריות בטלים ומבוטלים. זוהי תוצאה קשה ביותר, שיש בה כדי לגרום לשיבוש ניכר במערכות השלטון המקומי. כמובן, אם הנוהג, שעל פיו נהגו בעבר, מבוסס על פירוש מוטעה של החוק, אין בנהג זה להעלות או להוריד, תהא תוצאתו קשה כאשר תהיה. אולם לא כן כאשר הנוהג, שעל פיו נהגו בעבר, מבוסס על פירוש אפשרי וחוקי של החוק, אם גם לא פירוש הנראה לבית המשפט כפירוש הטוב ביותר. במקרה כגון זה יש להתחשב במציאות העובדתית שנוצרה בעבר ולקחתה בחשבון. אף כאן יש מקום לבחון את התקלות, הצומחות מאימוץ הפירוש החדש ומזניחת הפירוש הישן לעומת היתרונות הצומחים מכך. רק אם היתרונות עולים על התקלות, יש מקום לזנוח את הגישה המקובלת ולבחור בגישה חדשה.

בענייננו, קיים בסיס מספיק בלשון החקיקה ובתכליתה כדי להגיע למסקנה, כי מאז החוק המתקן והצווים החדשים אין צורך באישור הממונה להחלטת מועצה מקומית בענייני ארנונה כללית. מכאן שהמשיבה פעלה במסגרת סמכויותיה, שעה שהטילה ארנונה כללית על הנכס של העותרת, על-פי הקריטריון של מספר העובדים המועסקים במפעל. העתירה נדחית.

המערער הורשע בשני פרטי אישום : האחד שוד מזוין והשני החזקת סם מסוכן נטו שלא לצריכה עצמית. בגין עבירות אלה הוטל עליו ענש של שש שנות מאסר, מהן ארבע שנים לריצוי בפועל ושנתיים על תנאי. הערעור הוגש בעניין הרשעתו בעבירות השוד וחומרת הענש.

המחלוקת היחידה היא בשאלה אם השותף השלישי שנטל חלק בשוד, דהיינו זה שנהג במכונית והמתין לשנים שנכנסו לבנק שנשדד, הינו המערער. הראיה העיקרית כנגד המערער היתה הקלטות סמויות של שיחות בין השודד מונדר לבין אחד סלם, שהיה עמו בתא מעצר. בהקלטות אלה, כך טענת התביעה, מתאר מונדר את המערער, כאחד משלשת השותפים שנטלו חלק בשוד. מונדר זה נקרא להעיד כעד מטעם התביעה, אולם בהיותו על דוכן העדים סרב לפצות את פיו ולא ענה לשאלות. בית המשפט החליט שבנסבות המקרה יש מקום לקבל את ההקלטות ותמליליהן כראיה, על יסוד הוראות סעיף 10א(ב) לפקודת הראיות. בהסתמך על האמור בהקלטות אלה, ולאחר שבית המשפט מצא חיזוק לאמור בהן בראיות אחרות, הרשיע בית המשפט את המערער בעבירות השוד.

בהחליטו שאמצעי פסול גרם לכך שמונדר סרב להעיד בבית המשפט, הסתמך בית המשפט על נימוק אחד ויחיד שנוסח כך: "מנסייני יכול אני לומר כי ברוב המקרים האלה, אם לא בכולם, מקור שתיקתם הוא בפחד להעיד נגד נאשם ולהפלילו"; ובמילים אחרות, עצם שתיקתו של עד, אף ללא קיום ראיות - לא ישירות ולא נסיבתיות - שתצבענה על אמצעי פסול שהופעל עליו, יש בו ללמד לכאורה על כך, שמחמת אמצעי פסול שהופעל עליו מסרב העד להעיד. בכך טעה בית המשפט. לעניין המונח "אמצעי פסול" ודרכי הוכחת קיומו, אין מקום להסתפק בהשערות גרידא. צריך שתתקיימנה ראיות כלשהן להוכחת האמצעי הפסול, ולא די בעצם השתיקה של העד, כדי ללמד על כך שאמצעי פסול גרם לסרבנותו להעיד. אמנם, רשאי בית המשפט להסיק קיומו של אותו "אמצעי פסול" גם מסימני פחד קיצוניים אותם מגלה אותו אדם בעומדו על דוכן העדים ובסרבו להעיד; אך גם זאת לא הוכח. יצוין כי בעת ישיבת בית המשפט, בה הופיע העד מונדר על דוכן העדים וסרב להעיד, רשם השופט בפרוטוקול הדיון, כי העד מחייך אליו ומעמיד "פני תס", וכן כי העד "נכנס לדוכן העדים ונעץ בבית המשפט עיניים בוהות. לשאלת בית המשפט סרב אפילו לומר את שמו". אין בהבעת פניו זו של האיש ובהתנהגותו המתוארת כדי להצביע, אף לכאורה, על סימני פחד כה קיצוניים. השופט המחוזי לא יכול היה להסתמך על סעיף 10א(א) הנ"ל, שכן מילא מונדר הנ"ל את פיו מים בעת הופעתו בבית המשפט, וסרב למסור עדות כלשהי.

יצוין כי מבחינה משפטית אין פסק דין של בית המשפט העליון, אף אם הוא ניתן על ידי הרכב מורחב, מחייב הרכב אחר של בית משפט זה ביחס לקביעת הלכה מסויימת. אך נשאלת בכל זאת השאלה, האם מבחינת המדיניות המשפטית הנאותה והרצויה אין על שופט בית המשפט העליון "לקבל את הדין", כאשר זה נקבע על ידי הרכב מורחב של בית המשפט, אף ברוב דעות, ולא לעמוד לאחר מכן, במשפטים בהם מתעוררת שוב אותה נקודה השנויה במחלוקת, על דעתו החולקת, אפילו ממשיך הוא להיות משוכנע בנכונותה של דעה זו?

אין הבדל בין הסטייה מתקדים שניתן על ידי הרכב רגיל של בית המשפט העליון לבין הסטייה מהלכה שנקבעה על ידי הרכב מורחב. יש לבחון אם במקרה הנדון היתה הצדקה לסטייה

מהתקדים הקודם, לו זה ניתן על ידי הרכב רגיל של בית המשפט העליון. השופט חייב להכריע בסוגיה זו בכל מקרה על סמך מכלול הנסיבות והשיקולים הרלבנטיים.

מה שנוכל לעשות זה להציב מספר שאלות רלבנטיות לענין הנדון, אשר בית המשפט יבחן אותן ויציג לעצמו לפני שיחליט באם לסטות מהלכה שנקבעה בפסק דין קודם: באיזו מידה משוכנע השופט, כי ההלכה שנקבעה בתקדים הקודם הינה מוטעית; מהי התוצאה המעשית של פסק הדין, בו שוקל השופט לצרף את דעתו לעמדה שאינה מקובלת עליו, ביחס למתדיינים באותו משפט, או באיזו מידה סבור השופט, שעלול להיגרם עיוות דין כתוצאה מ"ההליכה בתלם"; הי התקלה הציבורית העלולה להיווצר בשל אי-הוודאות לגבי המצב המשפטי בסוגיה הנדונה, ומהי חומרתה של תקלה אפשרית זו לעומת התקלה שבהשארת אותה הלכה, הנראית לשופט שגויה, בתוקפה; האם יש להלכה בה מדובר, לדעת השופט הנוגע בדבר, נגיעה ל"ציפור הנפש" של שיטת המשפט שלנו. בה במידה שתשובת השופט על שאלה זו היא בחיוב, הרי תתחזק אצלו ההכרה, כי לא רק רשאי הוא במקרה כזה לחרוג מתקדים קודם, הנראה לו מוטעה, אלא מחובתו לעשות כן; האם המדובר בהלכה שהיכתה שורשים במשך תקופה ממושכת ושציבור המשפטנים והמתדיינים הפוטנציאליים נהג על פיה כל אותה עת, או האם שנוי הנושא במחלוקת והובעו בענין דעות לכאן ולכאן; תתווסף לכל הנקודות האלה לבסוף גם השאלה, האם ניתן פסק הדין הקודם על ידי הרכב רגיל של בית המשפט, או שמא ניתן על ידי הרכב מורחב, שהורכב לצורך קיום "דיון נוסף" או בשל חשיבותה של ההלכה השנויה במחלוקת.

מששתק מונדר האמור שתיקה מוחלטת בעומדו על זוכן העדים וסרב להעיד ולהחקר בפני בית המשפט, ומשלא הוכחו עובדות מהן ניתן היה להסיק שאמצעים פסולים הניאו את מונדר מלהעיד, הרי לא ניתן היה לקבל, בתור ראיות קבילות על פי סעיף 10א' לפקודת הראיות, את שיחותיו המוקלטות של אותו מונדר עם אסיר אחר, בהן מסר פרטים מפלילים אודות המערער. מונדר לא היה "עד" במובן סעיף 10א'(א) לפקודה, וכי שיחות חולין מוקלטות שניהל עם עציר אחר, ושאינן תוכנן לא עמדה בבדיקה של חקירה נגדית, אינן יכולות לשמש תשתית כשרה להרשעת המערער.

הוחלט לקבל את הערעור בכל הנוגע לעבירת השוד והעבירות הנלוות לה, ולזכות את המערער מעבירות אלה. כן אנו מחליטים לקיים דיון נוסף לפי סעיף 30(א) לחוק בתי המשפט.

הערת העורך: בדיון הנוסף נהפך פסק הדין והמערער הרשע, משיקולים הקשורים למשפט הפלילי בלבד.

הוועדה לבחירת שופטים קבעה, כי דיוניה של ותכנם של השאלונים שהובאו בפני חברה לצורך הדיונים הם סודיים, פרט להמלצתה על מינויו של פלוני. כנגד החלטה זו של הוועדה הוגשה העתירה.

בעקבות הגשת העתירה נקבעו כללים חדשים, במסגרתם תפרסם ועדת הבחירה שמו של מועמד שבחרה. לאחר הפרסום תהיה תקופת ההמתנה, במהלכה הניתן יהיה להעלות טענות כנגד הבחירה, ותהא לוועדת הבחירה הסמכות לדון מחדש בהחלטתה. אולם עותרים מבקשים שנורה על פירסום שמות המועמדים לבחירה לפני שוועדת הבחירה תחליט לבחור מי מהם, במידה והם הוצעו לוועדה על-ידי שר המשפטים, נשיא בית המשפט העליון או על-ידי שלושה אחרים מחברי הוועדה.

זכות הציבור לדעת הינה אחד מנגזרי המרכזיים והחשובים של חופש הביטוי. בלא היכולת להחליף דיעות, להפיץ ולקבל ידיעות, אין חופש הביטוי יכול להתממש. בכך תלוי עצם קיומה של ביקורת ציבורית על פעולת הרשויות. הגשמת הזכות באה לידי ביטוי בשניים: בהחלת עקרון הפומביות על תוכן החלטותיהן ופעולותיהן של רשויות הציבור ובכיבוד גישתם של אמצעי התקשורת למקורות המידע בנושאים שהם מעניינו של הציבור. ככלל, עקרון הפומביות חל גם באין חובה חוקית לגלות, ואילו כיבוד גישתם של עיתונאים למקורות המידע נובעת מחשיבות תפקידם כזרוע הארוכה של הציבור.

עם זאת, הערך המשתקף בעקרון הפומביות איננו מוחלט אלא יחסי ויישומו בחיי הציבור נקבע במסגרת הדין, על-פי מהותו של העניין הנתון, הרשות המפקדת עליו וכן קיומם ומשקלם של אינטרסים נוגדים, שאף הם עולים בקנה אחד עם עקרונותיה של שיטתנו המשפטית. זכות הציבור לדעת אינה באה תמיד על סיפוקה המלא, כנגזר מחוקים שונים, כאשר חסיון הדיונים מהווה תנאי להגשמתה של תכלית ציבורית ראויה.

ענייננו בהליך המתנהל בפני הוועדה לבחירת שופטים, שהינה גוף סטטוטורי יחיד במינו. היא אינה חלק מאיזו מרשויות השלטון, שכן בהרכבה מיוצגות כל שלוש הרשויות. במילוי תפקידה כהלכה תלויה, במידה רבה, איכות פעולתה של הרשות השופטת. בהתחשב בתפקידה אין להטיל עליה לקיים את דיוניה בפומבי. מאידך ברור, שלציבור יש עניין אמיתי ולגיטימי בפעולת הוועדה, וכן יש לו זכות לדעת מי יהיו שופטיו.

כאמור, לאחר הגשת העתירה הוסיפה המשיבה כלל, לפיו קיימת תקופת המתנה בין מועד בחירתו של מועמד לשפיטה ולבין מינויו וקובע מתכונת להעלאת טענות נגד מינויו. לא ניתן לשלול את צדקת החששות שבעטיים גרסה ועדת הבחירה שעליה להמשיך ולדבוק בחסיון זהות המועמדים עד להשלמת הליך בחירתם. נראה אמנם שלחששות הללו יש משקל שונה במועמדים הבאים מן השפיטה, ביחס למועמדים אחרים, וכן אפשר שבמועמדים לכהונת שופטים בבית המשפט העליון אין לחששות הללו משקל רב. בכל מקרה, הנוסחה שאימצה הוועדה איננה חורגת ממיתחם הסבירות. העתירה נדחית.

הערעור הוא על סירוב סגן נשיא בית המשפט המחוזי בירושלים, להיעתר לבקשת המבקש להעביר את הדיון במשפט, שטרם החל לגופו, לשופט אחר של אותו בית משפט.

המשפט הוא השלב השני בתביעת ממון מטעם כונס הנכסים של בנק צפון אמריקה נגד המבקש ונתבעים אחרים. בשלבו הראשון, נוהל המשפט נגד אחד עשר נתבעים שהיו דירקטורים (או חליפיהם) באותו בנק. לפי פסק הדין של סגן הנשיא, חוייבו אחד עשר הדירקטורים בסכומי כסף גדולים ליצירת הכנסה. עתה הגיע זמנו של השלב השני של המשפט להתברר. המבקש הוא אחד הנתבעים בשלב שני זה, מכוח אחריותו כמנהל בבנק. המבקש, ברזל, הוא טוען שסגן הנשיא כבר הביע בפסק דינו דיעה נחרצת בדבר אחריותו, דיעה שממנה לא יוכל להשתחרר. ברזל העיד כעד מטעם כונס הנכסים בשלב הראשון של המשפט, בו הוא לא נדון כנתבע ולא ניתן לו להתגונן, ולכן אין זה מן הראוי שמשפטו יתברר בפני אותו הרכב.

לפי חוק בתי המשפט, בעל דין רשאי לבקש ששופט פלוני יפסול עצמו מלישב בדין אם קיימות נסיבות שיש בהן כדי ליצור חשש ממשי למשוא פנים בניהול המשפט. כעיקרון, קשה לתאר מקרה שבו ייפסל שופט מחמת דיעה מוקדמת בנושא שהוא דן בו - תהא הדעה שהביע נחרצת ככל שתהיה. יש לבדוק את ההערכה אם קיימת אפשרות מאד מסתברת שנבצר מן השופט לשפוט באותו ענין באובייקטיביות הדרושה.

בענייננו, מונה כבוד סגן הנשיא, על דרך הסיכום, ארבע סיבות עיקריות להיות בנק צפון אמריקה לחדל פרעון ולכניסתו לפירוק. אלה הן מתן אשראים בסכומים אדירים, בעיקר לחברות עלומות הקשורות לבעלי ענין, בלא לקבל בטוחות ובלא להקפיד על נוהלים בנקאיים אלמנטריים; אי הצטרפות להסדר המניות והשקעת סכומים אדירים בוויסות מניות הבנק; מעשי מעילה ומירמה שנעשו על ידי מנהלי הבנק כדי להתחמק מהחזרת ההלוואה האמורה בסך 10 מיליון דולר לבנק הפועלים ע"י חברת נא"ב, חברה שבבעלותם של רוב מנהלי בנק צפון אמריקה; וכן מעשי מירמה ומעילה באימון שנעשו על ידי אותם מנהלי הבנק שהורשעו במעשים פליליים ואשר שלחו יד בכספי הבנק לעסקיהם הפרטיים.

שמואל ברזל היה מן הנפשות הפועלות בכל אחת מארבע הסיבות הללו. הוא היה בעל ענין בחברה שקיבלה אשראים בסכומים גדולים, הוא היה חבר ההנהלה שפעלה כפי שפעלה והוא אחד מאלה שהורשעו במעשי מירמה ומעילה באימון. אחד עשר הדירקטורים, או חליפי דירקטורים, חוייבו בפסק הדין להחזיר סכומים גדולים על פי פסק דינו של כבוד סגן הנשיא, אך בשל כך שלא מילאו את תפקידם. חיובם של 11 הדירקטורים נבע איפוא מהיעדר פיקוח על מעשיה של ההנהלה, אבל המעוולים הראשיים היו חברי ההנהלה עצמם, שברזל היה אחד מהם, ובאותו זמן שימש גם כחליף לדירקטור גילדן. יש באמור משום קביעה ברורה בדבר אחריותו של ברזל - שלא היה נתבע באותו שלב ושלא אופשר לו אז להתגונן ולהביא ראיות להגנתו. גם שמו המפורש של ברזל לא נעדר מגוף פסק הדין. סגן הנשיא הביע דיעה ברורה באשר לאחריות האישית המוטלת על חברי המינהלה, וברזל בתוכם, להפסדים שהם גרמו ישירות במעשיהם.

אין ספק בדבר כנות דבריו של כבוד סגן הנשיא בהחלטתו. אילו היה בלבו של כבוד השופט אפילו ספק קל בדבר פתיחות דעתו ולבו, היה בוודאי נעתר לבקשה. ואולם, כשם שאין משקל רב להרגשתו הסובייקטיבית של בעל הדין, כך אין משקל רב להרגשתו הסובייקטיבית של השופט,

כנה ככל שתהיה. לא ניתן לומר כי סגן הנשיא יוכל להשתחרר מהשפעת המידע שקיבל בשלב הראשון של המשפט ומן הקביעות הנחרצות בדבר אחריותו של ברזל. קביעות אלה אינן אמרות-אגב או אמרות לכאורה בלבד. הקביעות האלה בפסק הדין הן נדבך הכרחי לחיובם של הדירקטורים. שהרי כל חיובם של הדירקטורים נובע מהיעדר פיקוחם על מעשי המנהלים, ואם המנהלים אינם חייבים - אחריות הדירקטורים מניין?!

פסק הדין הוא מקיף ומעמיק, בנוי ומנומק היטב. וככל שפסק הדין משוכלל יותר, כך יקשה על האדריכל שלו להתעלם מקביעותיו, המהוות את הבסיס לכל מלאכת המחשבת של פסק הדין. פתיחותו של מי שנתן את פסק הדין לראיות לסתור, אינה מגיעה לפתיחותו של שופט אחר, שאין אחריות אותו פסק דין עליו. שכן קבלת ראיות לסתור את אחריותו של ברזל, מערערת במידה מסויימת את הקביעות בפסק הדין. ונראה לי שברזל, כנתבע, זכאי לפתיחות המירבית הסבירה שניתן למצוא.

לענין טענת השיהוי, בא-כוחו של ברזל העלה את טענתו בדבר העברת המשפט להרכב אחר, כבר בישיבת קדם המשפט הראשונה. אולם אין לדעת איך ומתי נודע לברזל דבר פסק הדין שהוא אך העיד בו ולא היה צד ישיר לו. הוא גם לא צריך היה ליזום פניה מצידו באותו זמן. רשאי היה לצפות ולראות אם אמנם ייקבע המשך המשפט בפני אותו שופט. , עובדה היא, שחלק מן הנתבעים בשלב השני הנוכחי, נמחקו מן התביעה בעקבות הסדר זה או אחר עם הכונס. גם בא כוחו של ברזל ניהל, לדבריו, משא ומתן כזה עם הכונס, ואף היה קרוב להגיע להסדר. רק לאחרונה הוברר לו שהתביעה בשלב השני תימשך גם נגדו. את טענתו בדבר פסלות העלה כבר בהזדמנות הראשונה כאשר זומן בפני כבוד השופט קמא. אין לומר שהוא השהה את טענתו, על דרך של אופורטוניזם, ורק כשראה להיכן הרוח נושבת רק אז העלה את טענתו. לכן נראה שמן הראוי כי המשפט נגד ברזל יישמע בפני הרכב אחר.

אך ברזל אינו הנתבע היחידי. יש עמו עוד נתבעים. שאלתי מה יהא גורלם של הנתבעים האחרים. הרי אין להעלות על הדעת פיצול נוסף של התביעה בין שני שופטים. לכן ביקשתי התייחסות הנתבעים האחרים לשאלה, ונחה דעתי שכל הנתבעים שעוד נותרו, אינם מתנגדים להעברת המשפט לשופט אחר, וכך ראוי שייעשה. הערעור מתקבל.

המבקשים הורשעו בבית המשפט המחוזי בקשירת קשר לחטיפה לשם רצח, בחטיפתו וברציחתו של הנער דני כץ ז"ל. ערעורם לבית המשפט העליון נדחה. בקשתם לעריכתו של דיון נוסף נדחתה אף היא. לפנינו בקשה למשפט חוזר.

רשאי נשיא בית המשפט העליון או שופט אחר שמינה, להורות על משפט חוזר בעניין פלילי שנפסק בו סופית, אם הוצגו עובדות או ראיות העשויות לשנות את תוצאות המשפט לטובת הנידון. ביסוד הסמכות זו מונח איזון בין הצורך בהבטחת מנגנון דיוני אשר יאפשר תיקון טעות שנפלה בהרשעתו של אדם, ובין עיקרון סופיות הדיון. במקרה שלפנינו, יש לבחון את הראיות שנתגלו לאחר הרשעה, ובכלל זה חוות דעת החוקרים באשר להיעדרו של מניע לאומני; בהערכה של חלק מחוקרי השב"כ לפיה המבקשים חפים מפשע; ובתמלילי האזנה למבקשים בחקירת השב"כ המלמדים על הלך רוחם של הנחקרים והאפשרות כי הופעלו עליהם אמצעי חקירה אלימים.

עיוות דין הוא מושג הטומן בחובו מבחן אובייקטיבי הבוחן אם קיים חשש סביר כי הפגיעה בזכויות הנאשם, השפיעה על שיקול הדעת השיפוטי במובן זה, שעקב הפגם גדלה הסבירות להרשעת שווא. לעניין זה, הרי ש גם אם נוכח בית המשפט לדעת בגדריה של בקשה לעריכתו של משפט חוזר, כי נגרם לכאורה במקרה שבפניו עיוות דין בהרשעה, עדיין שומה עליו לבחון אם ישנו חשש ממשי לעיוות הדין בהרשעה.

בענייננו, יש לתת משקל לחילוקי הדעות שבין הגורמים הציבוריים-מקצועיים המעורבים בעניין, כולל בין שני היועצים המשפטיים לממשלה שכיחנו בתקופה הרלוונטית. כמו כן, לא הובאה לידיעת הסנגורים במשפט העובדה שהמבקשים נחקרו בידי שירות הבטחון הכללי לאחר חקירתם בידי המשטרה. משמעותו של חומר החקירה של השב"כ שנויה גם היא במחלוקת. יתכן כי המצאות חומר חקירה זה בידי הסניגוריה, יכול שהיה מועיל להגנתם של המבקשים. גם הייצוג בעניינם של המבקשים לא היה הולם; הסניגורים מונו על ידי בית המשפט. אחד מהם - בבירור - לא רצה כלל להתמנות לתפקיד.

בעניין זה, התקיימו מספר כשלים שיתכן כי היתה להם השפעה על הרשעתם של המבקשים. בולטת מכל עובדת אי העדתם של המבקשים בערכאה הראשונה. כשל זה נתפס על ידי כל הערכאות שדנו בתיק זה, כ"עקב אכילס" של ההליך כולו. תמוה מאוד, הכיצד בחרו המבקשים - או באי כוחם - שלא להעידם, שעה שבפני בית המשפט עומדות הודאותיהם וממצאים נוספים ושעה שאי העדתם יכולה לשמש חיזוק בפני עצמו. כשלים נוספים הם היעדרו של חומר החקירה בעניין חקירת השב"כ (שלא הובא לידיעת הסניגורים); זמן הכנה קצר למשפט ואי נוכחות הסניגורים כולם בישיבות בית המשפט. גם לגבי חלק מן התשתית העובדתית הקיימת בתיק זה ישנם סימני שאלה ותמיהות, שאין להתעלם ממשקלן.

צירוף העילות, הנסיבות והתשתית הראייתית כולה, מוליכים יחדיו לאפשרות ממשית כי למבקשים נגרם עיוות דין; מוליכים הם יחדיו למסקנה כי קיים במקרה שבפני אותו הפוטנציאל לשינוי תוצאת המשפט הנדרש, בין היתר, לשם החלטה על קיומו של משפט חוזר. הבקשה מתקבלת.

בית משפט זה פסק בהרכב של חמישה שופטים, כי השתלת ביציות מופרות ברחמה של פונדקאית יכולה להיעשות רק תוך הסכמה בין האשה (אשר מגופה הוצאו ביציות והופרו בהפריה חוץ-גופית) לבין בעלה (שבזרעו הופרו הביציות). האשה עתרה לקיומו של דיון נוסף בפסק דין זה. הנשיא נענה לעתירה, בציינו כי ניתן לקיים דיון נוסף לא רק בפסק דין שניתן על ידי מותב של שלושה שופטים, אלא גם בפסק דין שניתן על ידי מותב של חמישה שופטים. לגוף העניין פסק הנשיא כי יש מקום לקיומו של דיון נוסף. כנגד החלטה זו עתר הבעל לבית משפט זה. על פי טענתו, חרג הנשיא מסמכותו שעה שנעתר לבקשה לקיומו של דיון נוסף.

לפי חוק-יסוד: השפיטה, בעניין שפסק בית המשפט העליון בשלושה, ניתן לקיים בו דיון נוסף בבית המשפט העליון בחמישה או יותר. ניתן להיעתר לבקשה אם ההלכה שנפסקה בבית המשפט העליון עומדת בסתירה להלכה קודמת של בית המשפט העליון, או שמפאת חשיבותה, קשיותה או חידושה של הלכה שנפסקה בעניין, יש מקום לדיון נוסף, בהכרעה שניתנה או בחלק ממנה. גדר הספיקות הינו זה: האם הוראת הדין, לפיה ניתן לקיים דיון נוסף בעניין בו "פסק בית המשפט העליון בשלושה", מחייבת כי המותב שפסק את הדין יהיה בן שלושה שופטים (ולא יותר), או שמא ניתן לקיים דיון נוסף בפסק דין של מותב העולה על שלושה שופטים - ובענייננו, מותב של חמישה שופטים?

תשובה על שאלה זו טמונה בפרשנותם של חוק-יסוד: השפיטה וחוק בתי המשפט, לפי לשונם ותכליתם. יש שלוף מתוך קשת המשמעויות הלשוניות את המשמעות המשפטית. בענייננו, חוק-יסוד: השפיטה קובע כי ניתן לקיים דיון נוסף בעניין בו פסק בית המשפט העליון בשלושה. הוראה דומה מצויה בחוק בתי המשפט. נראה כי ניתן להחיל הוראה זו גם על עניין בו פסק בית המשפט העליון במותב העולה על שלושה. טול למשל הוראה הקובעת כי בעניין פלוני יפסוק (או ידון) בית המשפט העליון בשלושה. תחושת הלשון היא כי במסגרתה של זו מצויה גם האופציה הלשונית של מותב במספר גדול יותר של שופטים.

מבחינת תכלית ההוראה, אכן מתעורר לעתים הצורך לאפשר לבית המשפט העליון לבחון מחדש את פסקי דינו הוא. פסק דין שניתן על ידו מהווה תקדים מחייב לכל מערכת המשפט במדינת ישראל. בעניינים רבים, בהם בית המשפט יושב כבית המשפט הגבוה לצדק, הוא דן כערכאה ראשונה ואחרונה גם יחד.

אילו ישב בית המשפט העליון בכל המקרים בהרכבו המלא או בהרכב קרוב להרכבו המלא לא היה צורך כלל בדיון הנוסף. הצורך בדיון הנוסף מתעורר משום שבית המשפט העליון אינו יושב בהרכב מלא, וההרכב הראשוני או הבסיסי שלו הוא של שלושה שופטים. יצויין כי בחינה מיוחדת זו אינה ערעור. בית המשפט העליון בוחן את נכונותה של ההלכה עצמה, ואף כאן מتركז הדיון אך באותם מקרים מיוחדים בהם ההלכה היא חדשה או חשובה, או שהיא מעוררת שאלה קשה, או שאלה שלגביה קיימת פסיקה סותרת. עם זאת, יקויים דיון נוסף אם יש לפסק הדין שבדיון הנוסף טעם מעשי. כמובן, הסמכות לקיום דיון נוסף לחוד והפעלתה לחוד. הרשות עצמה תינתן רק בנסיבות ייחודיות ויוצאות דופן, היינו במקרים חריגים שבחריגים. הוחלט כי הדיון נוסף יתקיים.

העותר הורשע ע"י בית המשפט המחוזי ברצח בכוונה תחילה, של אשתו ושל אדם אחר שהיה עמה בירי מטווח קרוב לעבר המכונית שבה נמצאו. ערעורו של העותר לבית המשפט העליון נתקבל, והוא הורשע בהריגה בלבד. התיק הוחזר לבית המשפט המחוזי לדיון בעונש ולמתן גזר-דין. בית המשפט המחוזי הוא ציין, בצדק, כי קציבת העונש מחייבת התייחסות גם לקביעות העובדתיות שנקבעו בערכאת הערעור. נגזרו על העותר בגין כל אחד ממעשי ההריגה עונש מאסר בפועל לתקופה של 15 שנים. כן נקבע כי תהיינה עשר שנים מתוך תקופת המאסר השנייה מצטברות לתקופת המאסר הראשונה וחמש שנים חופפות לה. העותר שב וערער אולם הערעור נדחה, ומכאן הדיון הנוסף לבקשת העותר.

אין התאמה מלאה בין פסק דינו של בית המשפט המחוזי (בגלגול הראשון) לבין פסק דינו של בית המשפט העליון (בגלגול הראשון). לעניין זה, אין קשר הכרחי בין שינוי סעיף העבירה לבין מידת העונש. עם זאת בבסיס גזירת העונש בדיון בבית המשפט המחוזי חייבת לעמוד התשתית העובדתית, כפי שנקבעה בבית המשפט העליון. בפסק דינו החוזר של בית המשפט המחוזי הוא חזר על מעמד אירוע הירי, ובכך טווה את סיפור המעשה בצורה שונה מכפי שהדבר נעשה בבית המשפט העליון, וזאת הוא לא היה רשאי לעשות. לפיכך אין נימוקו של בית המשפט העליון לאי התערבותו בעונש שנגזר על העותר יכול לעמוד.

כמו כן, אם מקבלים שהתשתית העובדתית היא כפי שנקבעה בבית המשפט העליון (בגלגול הראשון) הרי שהעותר ירה באשתו ובשכן כשהוא נמצא במצב של אובדן עשתונות, תוך הפרדה בין מעמד אירוע הירי לבין האירועים שקדמו לו. בנסיבות אלה אין יסוד למסקנה שהמקרה שלפנינו קרוב באופיו ובנסיבותיו למעשה של רצח. לבסוף הצביע בית המשפט העליון על האלימות במשפחה שהפכה למכת מדינה. בנסיבות כפי שתואר על ידי בית משפט המחוזי - כך קבע בית המשפט העליון - יש למצות את הדין עם העותר. בעבירות כפי שתוארו בפסק דינו של בית המשפט העליון הכרחית היא לעיתים קרובות ענישה מרתיעה, ואולם קשה להחיל דברים אלה על נסיבות כמו המקרה הנכחי.

מכאן שיש להתערב בעונש, והשאלה היא רק באיזו מידה. לעניין זה, תלויה רמת הענישה בנסיבותיו של כל מקרה ומקרה, בחומרת המעשה ובמצבו הנפשי של העבריין, כלומר באיזון ראוי בין לקיחתה בחשבון לצד ההחמרה של התוצאה הקטלנית מחד לבין לקיחתו בחשבון של היסוד הנפשי של העבירה - המחשבה הפלילית (הכוונה, המודעות, הפזיזות או הרשלנות) שקביעת רמתה עשויה להשפיע לכאן או לכאן על חומרת העונש. אין ספק שהעובדה שמדובר בהריגתו של שני בני אדם היא משמעותית. בגין מעשה זה יש לקצוב לעותר עונש אחד שיבטא את חומרת התוצאה הקטלנית. לפיכך, על יסוד שיקול כל הנסיבות, יש לקבל את העתירה ולגזור על העותר חמש-עשרה שנים מיום מעצרו.

בפנינו בקשה למשפט חוזר, הרביעית במספר, של עמוס ברנס, שהורשע לפני למעלה מ-20 שנה ברצח החיילת רחל הלר ז"ל. ההרשעה אושרה ע"י בית המפשט העליון, וכן נדחתה בקשתו לדיון נוסף.

כשמונה שנים בלבד לאחר שנאסר שוחרר ברנס משנשיא המדינה, על-אף שברנס עצמו לא ביקש זאת, קצב את עונשו ל-12 שנות מאסר, שמהן נוכה שלישי בשל התנהגותו טובה. במהלך שהותו בכלא המשיך ברנס לטעון לחפותו, וסירב לבקש חנינה או את קציבת עונשו. מאז הגיש שלוש בקשות נוספות למשפט חוזר, אולם אלה נדחו ע"י בית משפט זה.

חוק בתי המשפט קובע איזון בין הצורך לתקן עיוותים משפטיים לבין עקרון סופיות הדיון. חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו הקנה מעמד של זכות-יסוד חוקתית לזכותו של אדם להליך פלילי הוגן. כיום אין איפוא המחוקק - ולא-כל-שכן לא בית-המשפט - חופשי כבעבר לבחור את נקודת האיזון בין הזכות להליך פלילי הוגן לבין עקרון סופיות הדיון. אין עוד דרישה כי הראיה שלא הובאה במשפט המקורי תהיה חדשה, וכן ניתן לקיים משפט חוזר בהתקיים חשש של ממש לעיוות דין, כולל פגמים דיוניים חמורים.

פגמים דיוניים חמורים מקימים חזקה שאינה ניתנת לסתירה בדבר אפשרות השפעתם על תוצאות המשפט; פגמים דיוניים מהותיים חמורים פחות מעבירים את הנטל אל כתפי התביעה להראות היעדר אפשרות להשפעה כזאת. ראשית, הפגמים הדיוניים עשויים היו למנוע את בירורה של האמת. שנית, החזקה משפיעה על הוגנות ההליך המנוהל על-ידי רשויות המדינה, ומגבירה את אמון האזרח במערכות השלטון. הפחתת נטל ההוכחה משרתת איפוא מדיניות הבאה לתמרץ את המדינה לעקור מן השורש תופעות פסולות בהליך הפלילי. התנהגות הכוללת מסירת עדויות-שקר וחיפוי עליהן איננה נסבלת, ודאי מקום שהדבר מבוצע על-ידי רשויות המדינה המופקדות על שמירת החוק והשגת צדק.

פגמים דיוניים מהותיים, שמעצם טבעם גורעים מערכה של ראיה שהובאה בפני בית-המשפט, משליכים על תוצאות המשפט. שכן, הפגם שנחשף אינו מעיד על עצמו בלבד, והשפעתו על תוצאות המשפט אינה נבחנת אך על-ידי שתילתו לתוך המסכת העובדתית כפי שנקבעה על-ידי הערכאה הדיונית. הפגם משפיע על המסכת העובדתית כולה.

הצטברות הפגמים שהתגלו עם חלוף השנים מקימה חשש כי הרשעת ברנס נגועה בפגמים דיוניים חמורים, שכן השקרים והפגמים שנחשפו במשפטו של ברנס אינם בבחינת מעידה או שקר נקודתי של עד זה או אחר. הם מעוררים חשש ממשי כי עודף רצון של המשטרה והתביעה "לסגור" את פרשת הירצחה של רחל הלר גרם להם להימנע מלדבוק באופן מלא באמת. שבועת השקר בפני שופט המעצרים באשר לסיבת מעצרו של ברנס ועדות השקר בפני בית-המשפט המחוזי שגיבתה אותה היוו רק אות הפתיחה. על המשכה של תופעה חמורה זו ניתן ללמוד משורה של עדים, שבמהלך השנים שחלפו שינו את גרסתם. משמעותן של כל הראיות הללו הינה כי חוקרי המשטרה, שהיו מתואמים ביניהם, העידו שקר במשפט. לכל אלו יש להוסיף, כי לעומת ברנס, שאינו מרפה במשך שנים מן הטענה בדבר חפותו, בולטת הרשלנות הרבה בהתנהלות המשטרה, שאיבדה חלק מהראיות ובכך גרמה נזק כבד לאפשרות בירור האמת.

פגם שנחשף משפיע על המסכת העובדתית כולה, ובנסיבות הפרשה השפעת הפגמים שנתגלו היא מכרעת. לשקרי השוטרים השלכה לא רק על התשתית העובדתית המוטעית שנקבעה; משפטו של ברנס התמקד בנסיבות קבלת הודאתו, והתנקז בסופו של דבר לכדי שאלה של אמינות. ההחלטה במשפט הזוטא מתבססת במידה מכרעת על האמון שנתן בית-המשפט המחוזי בשוטרים. לעניין זה, חשיפתם של שקרים מגמתיים בעדויות חוקרי המשטרה מערערת את אמינותם לא רק לגבי השקרים שנחשפו, אלא גם ביחס ליתר דבריהם.

הבקשה מצביעה על שורה ארוכה של עובדות, תמיהות ופירוכות החותרות תחת ההרשעה. ראוייה לאזכור מיוחד היא עובדת שחרורו של ברנס ממאסר כעבור שמונה שנים בלבד - שאת ההסבר לה תלתה המדינה בהתנהגותו הטובה של ברנס בכלא - הגם שאין הדבר מוצדק מקום שבו מדובר ברוצח. הבקשה המתקבלת.

לבית המשפט המחוזי הוגש כתב אישום כנגד המערער, המייחס לו עבירות של קבלת דבר במרמה ושיבוש הליכי משפט. לאחר שנקבעו מועדים להגשת סיכומים בכתב, הגיש המערער בקשה לבית המשפט כי יפסול עצמו מלשבת בדיון. בקשה זו נשענה על החלטת השופטת מאותו יום, בה הורתה על מחיקת קטעים מחוות הדעת של אחת ממומחיות ההגנה. נטען, כי במעשה זה גילה בית המשפט דעה קדומה כנגד המערער. בקשת הפסילה נדחתה. ערעורו של המערער לבית משפט זה נדחה אף הוא. לאחר זמן קצר שב המערער והגיש לבית המשפט בקשה כי יפסול עצמו. בקשה זו נסמכה, במידה רבה, על מכתבו של מר שמאי ליבוביץ אשר שימש כקדם מתמחה של השופטת, ובו נטען כי השופטת היתה נגועה לאורך ההליך כולו במשוא פנים וכי גיבשה דעה קדומה נגד המערער. המכתב מתאר שורה של אירועים והתבטאויות של השופטת בלשכתה, באולם בית המשפט ובאירועים שונים, המעידים, כך נטען, על משוא הפנים של השופטת. בית המשפט דחה את בקשת הפסילה ומכאן הערעור שלפנינו.

בעל דין רשאי לבקש ששופט פלוני יפסול עצמו מלישב בדיון אם קיימות נסיבות שיש בהן כדי ליצור חשש ממשי למשוא פנים בניהול המשפט. לעניין זה, מותר לשופט לשוחח על המשפט שבפניו עם המתמחה (כמו גם עם חבריו השופטים), ולגלות לו את עמדותיו הלכאוריות. לעתים המתמחה משמש כאוזן קשבת לרעיונותיו של השופט. המבחן העיקרי לפסילתו של שופט הינו קיומן של נסיבות שיש בהן כדי ליצור חשש ממשי למשוא פנים בניהול המשפט. החלטה שיפוטית תוך מהלך המשפט גם אם היא מוטעית אינה עולה לפסילת השופט. אין בעצם הבעת הדעה כדי לפסול השופט מלשבת בדיון. אין שופט ללא דעה; האיסור אינו על דעה קודמת אלא על דעה קדומה.

לטענת ליבוביץ, קיימה השופטת "התייעצות פרטית" עם ידיד שהוא מומחה לכלכלה, ובעקבות זאת גיבשה דעה מוגמרת באשר לגירסת ההגנה. בהחלטתה קבעה השופטת, כי "התייעצות פרטית" זו לא היתה אלא שיחת אקראי בנסיבות חברתיות, בנוכחות אנשים נוספים. לאור זאת לא ניתן לקבוע כי היה בכוחה של שיחת אגב זו להביא ל "נעילת" דעתה של השופטת בפני הטיעונים שהעלו בפניה הצדדים. דין הטענה, איפוא, להידחות.

ליבוביץ מעלה מקבץ של טענות באשר להתבטאויות של השופטת בלשכתה אודות המערער, סניגוריו ועדיו. לטענת המערער מעידות התבטאויות אלה על יחס עויין של השופטת כלפי המערער, ועל כך שגמרה בדעתה להרשיעו. לאחר בדיקה, אין בהתבטאויות אלה כדי לשמש עילה לפסילתה של השופטת. אך טבעי הוא, כי עם התפתחות המשפט מתפתחת במקביל אצל השופטת עמדה פנימית באשר ליחסה לדברי העדים ולעמדות הצדדים. השופטת מביעה בפני המתמחה את השקפותיה הראשוניות והלכאוריות. דבר זה מותר הוא. החלפת דעות עם מתמחה (או חבר שופט) מעשירה התמודדות זו. היא מעלה היבטים שלא עלו במחשבה ראשונית. אמנם, כי בין המערער לבית המשפט נתגלעו חילוקי דעות באשר לזימון עדים ולסיום פרשת ההגנה. אך חילוקי דעות אלה אינם מצביעים על קיומה של עילת פסילה. הדרך לתקיפת ההחלטה היא בבקשת רשות ערעור, ולא בבקשה לפסילת השופטת. מטעמים אלה, דין הערעור להידחות.

בית המשפט המחוזי הרשיע את העותר בעבירות של לקיחת שוחד, מרמה, הפרת אמונים, וקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, וכן גזר עליו עונש מאסר בפועל של ארבע לשנים וקנס. בית המשפט העליון אישר את הרשעתו של העותר ברוב העבירות, וקבע כי אין הוא מוצא מקום להתערב בממצאיה של הערכאה הראשונה. עם זאת, התקבלה טענת העותר כי אין ליחס לו עבירות בכל הנוגע לתקופה שבין תפקידו כעוזר לשר הפנים ובין תפקידו כמנכ"ל המשרד. על יסוד ממצאים אלו הוחלט להתערב בגזר הדין, להפחית את עונש המאסר שהושת על העותר ולהעמידו על שלוש שנים. על פסק דין זה הגיש העותר עתירה לקיום דיון נוסף.

נשיא בית המשפט העליון או שופט אחר שנקבע לשם כך, רשאי להורות על קיום דיון נוסף, אם ההלכה שנפסקה עומדת בסתירה להלכה קודמת של בית המשפט העליון או שמפאת חשיבותה וקשיותה או חידושה יש מקום לדיון נוסף. דיון נוסף איננו ערעור נוסף, ואינו נועד להתערבות בממצאים עובדתיים.

במקרה שלפנינו, רוב טענות העותר מכוונות הן כנגד ממצאים שבעובדה, כלומר כנגד הרשעתו בעבירת השוחד בגדרי הכספים שקיבל מ"לבי בניס". כך הדבר, למשל, בכל הנוגע למהימנותו של עד המדינה יעקב שמולביץ; אלה אינן יכולות לשמש עילה לקיומו של דיון נוסף. לא נקבעה בנדון הלכה הסותרת הלכה קיימת או שיש בה את אותה הקשיות ואותו החידוש הנדרשים לשם עריכתו של דיון נוסף. זו המסקנה הנדרשת גם באשר לטענות שעניינן התשתית הראייתית ל"אווירת השוחד" בישיבת "לב בניס".

אפילו נפלה טעות בפסק דינו של בית משפט זה, הרי שאין בעובדה זו - כשלעצמה - בכדי להקים עילה לקיום דיון נוסף, אלא רק אם נפלה טעות בולטת, יסודית ומכריעה בפסק הדין. בענייננו, אין צורך להכריע בעניין זה. אין סתירה בין המסקנות העובדתיות שבפסק הדין ובמידה מסויימת, הן אף משלימות זו את זו. אשר לזכות השתיקה, הרי שבית משפט זה לא קבע כי יש ליחס - ראייתית - משקל מיוחד לשתיקתו של נאשם שהוא איש ציבור. הוא הדין באשר לשאלת היסוד הנפשי בעבירת השוחד. בית המשפט, בפסק דינו, לא חידש כל הלכה בעניין זה. אף בקביעה כי ניתן להרשיע את העותר בלקיחת שוחד אף שהסכום המדויק אינו ברור, אין משום עילה לקיים דיון נוסף בנסיבות המקרה. כמו-כן, הרשעתו של העותר באישום זה התבססה ממילא גם על סכומים מדוייקים של שוחד.

מתוך הסתכלות כוללת על מלוא טענותיו של העותר, אין לנו אלא נסיון נוסף לתקוף ממצאים עובדתיים, החורגת ממסגרת הדיון הנוסף. לעניין אמון הציבור בבית המשפט, זהו אמנם ענין חשוב שמשמעותו, בין השאר, הכרת הציבור כי ההכרעה השיפוטית נעשית באופן הוגן, אובייקטיבי, ניטרלי, תוך מתן יחס שווה לצדדים, וללא נטייה. לא זהותם של הטוענים אלא משקלם של הטוענים הוא שמכריע את הדין. אמון הציבור אין משמעותו פופולריות ונטייה אחר רוחות הנהגות בציבור. העתירה לדיון נוסף נדחית.

עניינה של עתירה זו הוא בבקשת העותר, כי השופט תאודור אור ייפסל מלדון בערעורו של המשיב 5 וכפועל-יוצא מכך, גם בשאר הערעורים – על ל פסק דינו של בית המשפט המחוזי בירושלים בפרשת אישומים שנודעה בכינוי "פרשת פרומדיקו"; בנוסף מבקש העותר, כי נשיא בית המשפט העליון ושר המשפטים יחויבו להכריז על תקפותם המחייבת של כללי האתיקה, שפורסמו בשעתו על-ידי נשיא בית המשפט העליון בדימוס, מאיר שמגר.

שלושת הערעורים נדונו בפני הרכב השופטים תאודור אור, יעקב טירקל ויצחק אנגלרד. בתום שמיעת הטענות הודיע בית המשפט כי הוא דוחה את התיקים לעיון ולמתן פסק-דין. שלושה ימים לאחר מכן, שיגר העותר מכתב אל נשיא בית המשפט העליון, אל השופט אור ואל שר המשפטים, בו ביקש מהם לפעול להפסקת השתתפותו של השופט אור בהרכב. במכתב נטען, כי לעורך הדין פנחס רובין, שצורף בשלב הערעור לצוות סניגוריו של הורביץ (המשיב 5), יש קשרים חברתיים עם השופט אור; וכי בנסיבות העניין עולה החשד, כי עורך הדין רובין נשכר על-ידי הורביץ במיוחד בשל קשריו האישיים עם השופט אור. השופט אור החליט לדחות את טענת העותר ונמנע למפסול את עצמו.

הזכות להעלות טענת פסלות מוסדרת בחוק בתי המשפט. מן העיון בהוראת הסעיף עולה, כי הזכות נתונה למי שהוא "בעל דין". כך, לכאורה, נובע גם מן החיקוקים המסדירים את סדרי הדיון בטענת פסלות ובערעור על החלטת שופט בטענת פסלות. עניינו של הציבור בתקינות ההליכים שלפני הערכאות השיפוטיות מובטח בדרכים אחרות, ובעיקר על-ידי עקרון פומביות הדיון; גם אילו הנחנו, כי עקרונית יש מקום להכרה מסוימת בזכות העמידה של אדם מן הציבור, להעלות טענת פסלות נגד שופט בהליך שהטוען אינו צד לו, רואים היינו להגביל הכרה זו לאותם מקרים חריגים ונדירים, בהם נראה גלוי וברור שלבעלי הדין יש עניין שלא להעלות טענת פסלות, והעניין שיש לציבור שהטענה תועמד לביורר, גובר בביורר על עניינם של הצדדים להליך להימנע מהעמדתה לביורר. אין זה המצב בענייננו.

המבקש לטעון טענת פסלות נגד שופט מצווה להעלות את טענתו מיד לאחר שעילת הפסלות נודעה לו. על הטוען האיחור לעמוד גם במבחן "היכולת לדעת", ואין הוא יוצא ידי חובה אלא אם הראה כי גם בשקידה סבירה לא יכול היה לגלות ולדעת את דבר קיומה של עילת הפסלות במועד מוקדם יותר. טעמים של כללים אלה הוא, שהעלאתה של טענת פסלות בשלב מתקדם של ההליך, לאחר שבעלי הדין הביאו את כל או רוב ראיותיהם, עלולה לפגוע, לא רק בסדרי עבודתו של בית המשפט, אלא גם - ובכך טמון העיקר - באינטרסים חיוניים של בעלי הדין.

המועד בו העלה העותר לראשונה את טענת הפסלות היה שלושה ימים לאחר שהרכב השופטים, שלפניו נדונו הערעורים, סיים לשמוע את טענות הצדדים ודחה את התיקים לעיון. גם אם נניח, כי העותר חף משיהוי סובייקטיווי, באשר העובדות עליהן ביסס את טענת הפסלות נודעו לו, כפי שטען בעתירתו, רק "באחרונה", וכי בנסיבות העניין נמנע ממנו מלבררן מבעוד מועד, לא יהיה מנוס מן המסקנה, כי במועד בו הועלתה לקתה טענתו בשיהוי אובייקטיווי כבד. קבלת טענתו, בנסיבות אלו, עלולה היתה להסב נזק כבד לצדדים המתדיינים. כל המשיבים שהם בעלי-דין בערעורים הנדונים, בכללם המדינה, מתנגדים בתוקף לטענת הפסלות שהעלה העותר ומבקשים

לדחות את עתירתו. מכאן שדין העתירה נגד החלטת השופט אור בטענת הפסלות להידחות על הסף. לנוכח מסקנתנו האמורה, מתייתר הצורך לדון בטענת הפסלות לגופה.

בחלקה השני של העתירה מבקש העותר, כי נשיא בית המשפט העליון ושר המשפטים יחויבו לפרסם הצהרה בדבר תקפותם המחייבת של כללי האתיקה. אנו סבורים, כי גם חלק זה של העתירה איננו מגלה עילה להתערבות בית המשפט. הכללים הם חומר מנחה ומדריך בלבד. ציבור השופטים אכן מכיר בחשיבותם של כללי האתיקה. אין משמעות הדבר, שבכל מקרה בו ינהג שופט שלא על-פי האמור בכלל מכללי האתיקה, יהיה זה נכון לייחס לו התנהגות שאיננה אתית. יצוין כי אחד הכללים מורה לשופט שלא לישב במשפט, כאשר "קירבה חברתית" בינו לבין פרקליט המופיע מטעם מי מבעלי הדין עלולה ליצור "מראית של חשש למשוא פנים". את חלקו של הכלל, העוסק ב"קירבה חברתית" בין השופט לבין פרקליט המופיע לפניו, אין, לדעתנו, לפרש כהנחיה לפסילה עצמית "אוטומטית" של השופט, אלא כהנחיה לשופט כי עליו לשקול אם, בנסיבות העניין הנתון המובא לפניו, הופעת פרקליט שהוא ידידו, או חברו הקרוב, אינה עלולה להכביד על יכולתו לדון דין אמת, או להתפרש שלא כהלכה בעיני הציבור. כך, למצער, מתחייב מן הגישה לפיה ראוי להחיל את המבחן הרגיל, של קיום אפשרות ממשית למשוא-פנים, גם ביחס לחלק מן הזיקות האישיות של השופט שבעבר נתפסו כמקימות עילה לפסילתו ה"אוטומטית".

יחסי ידידות וחברות, בין שופטים לבין פרקליטים, שלרוב נובעים מרקע אישי משותף או ממעורבות בפעילות מקצועית משותפת בעבר, הם נפוצים ומקובלים בקהיליית המשפטנים. ככלל, אין בקיומם של יחסים כאלה כדי לשלול אפשרות של מיפגש, בין השופט לבין פרקליט שהוא חברו או ידידו, באולם המשפטים. השופטים מוחזקים כיודעים ואמונים להבחין בין עשייתם על כס המשפט לבין חייהם הפרטיים. בכל מקרה, השאלה אם לישב במשפט כזה, או להימנע מכך, נתונה בראש ובראשונה להכרעתו האישית של השופט, שאם לא יוכח אחרת, תוכל לרוב להתקבל כהכרעה מקצועית ומצפונית שאין עילה להתערב בה. המסקנה העולה מן האמור היא, כי דין העתירה - על שני חלקיה - להידחות.

הסתדרות העובדים הכללית החדשה ואחרים הגישו לבית הדין הארצי לעבודה בקשת צד לדיון בסכסוך קיבוצי למתן שורה של סעדים, על יסוד הוראת חוק בית הדין לעבודה. הבקשה הוגשה על רקע חקיקתו של חוק התכנית להבראת כלכלת ישראל. טענת ההסתדרות היא, שעקב הוראות החוק המתקן, התאחדות התעשיינים, אשר הינה צד להסכמים קיבוציים עם ההסתדרות, נמנעת מלמלא הוראות הנכללות בהסכמים אלה והנוגעות לזכויות פנסיה של העובדים. בית הדין הארצי קבע כי נתונה לו הסמכות לדון בבקשה, ומכאן העתירה.

בין ההסתדרות לבין התאחדות התעשיינים קיימת מחלוקת אמיתית בדבר קיום תנאי ההסכם הקיבוצי. אמנם מחלוקת זו נולדה עקב חקיקת החוק המתקן, ורק בשל קיומו של האחרון אין התאחדות התעשיינים מוכנה או יכולה לעמוד בתנאי ההסכמים הקיבוציים. אך עובדה היא שכפועל יוצא של החוק המתקן אין התאחדות התעשיינים עומדת לקיים תנאים מאלה הנכללים בהסכמים הקיבוציים. בנסיבות אלה, מתקיימים התנאים המקנים לבית הדין הארצי סמכות לדון בעניין. לטענת ההסתדרות לחוק המתקן אין תחולה, ומכאן שרשאית היתה לעתור לבית הדין הארצי על מנת שיצהיר על תקפות כל תנאי ההסכמים הקיבוציים. העובדה שכדי לזכות בסעד זה יידרש בית הדין הארצי לדון ולהכריע - מכוח סמכותו הנגררת, שלא בתקיפה ישירה - בשאלת תקפותו של החוק המתקן, אינה משמיטה את הקרקע מתחת לסמכותו. אם במסגרת הכרעה בהליכים שבפניו נדרש בית משפט גם להכריע בשאלת תקפותו של חוק, רשאי הוא להכריע בכך ככל שהדבר נדרש לעניין הנדון בפניו.

יתכן כי ראוי היה לנקוט בדרך של תקיפה ישירה של החוק, בעתירה לבית משפט זה. אך בכל מקרה, משנקבע שלבית הדין הארצי יש סמכות לדון בעניין, אין לבטל את החלטתו בדבר היותו מוסמך לדון בעניין, אפילו דעת ראשונים עדיפה על דעת אחרונים. העתירה נדחת.